

«Αφροδίτες», καί ἡ κ. Χαλκός προσπαθεῖ τότε ν' ἀποδείξῃ πὺς καθόλου δὲν μοιάζουν μετὰ τὴν Ἀφροδίτη, πού τὴν γνώρισε αὐτὴ πολὺ καλὰ κάτω στὴν Κύπρο... Δές, τὸ Χλόριο πλησίασε τὴν κ. Χρυσάφι καὶ συνομιλοῦν. Ἀγαπᾷ ἡ Χρυσάφι γὰ διηγῆται τὲς περιπέτειές της καὶ τὰ κατορθώματά της κάτω στὴ Γῆ. Γελᾷ μετὰ τὲς μορίες τῶν ἀνθρώπων καὶ μετὰ τὲς κοροϊδίες πού τοὺς ἔκαμε—τὸ χρυσόμαλλο δέρας, τὸ πάθημα τοῦ Μίδα, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν φάσμα τῆς χρυσοποιίας—καὶ τὸ Χλόριο ξεραίνεται ἀπὸ τὰ γέλια. Θέλεις ν' ἀκούσουμε;

— Σὰς παρουσιάζεται (ἔλεγε ἡ Χρυσάφι) ἓνας σοφὸς πού κολυμβᾷ στὴν ἐπιρά νεια θέλοντας γὰ οὐκ λάβῃ κάτι στὸν πνεύμα, καὶ ἔξαφνα τὸν βλέπετε νὰ παίρνῃ μιὰ βουτιά σ' τὰ τρίαβαθα γὰ νὰ πιάσῃ ἓναν φελὸ πού πλέει στὴν ἐπιράνεια καὶ ὕστερα μετὰ κατὶ πού λένε «θεωρία», σοῦ ἐξηγεῖ τὰ πράγματα πού δὲν συνέλαβε. Γελάτε; Αὐτό, κύριοι, τὸ λένε «ἐπιστημονική ἔρευνα», καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ σοφοὶ νοῦμερο ἓνα πού τὸ περισότερο κινοῦνται σ' ὀριζόντια γραμμὴ. Μὰ εἶναι καὶ γὰτι ἄλλοι σοφοὶ νοῦμερο δύο πού ἔχουν πρακτικώτερη σοφία. Λωποδυτοῦν τοὺς προ-

τούς. Ἔτσι ἔχουν καιρὸ καὶ δύναμι γὰ κινηθοῦν αὐτοὶ καθέτος στὰ ψηλότερα... Δὲν ἔχουν πιά τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἐκεῖ κάτω. Τώρα προσκυνοῦν τὸ Φλογιστό. Ξέρετε σὺς τὸ Φλογιστό; Οὐτ' ἐγὼ!... Μιά φορά λοιπὸν πού λέγαμε, εἰσίστησα σ' ἓνα ἀλχημείο τὴν κ. Χαλκὸ. Τί τραβῆξε ἡ κακομοίρα. Μὰ ποιοὺς τῆς πιαίει καὶ αὐτῆς; Ἐπρεπε νὰ τὰ μαγειρέψῃ καλύτερα. Εἶναι τόσο συνειθισμένη στὸ μαγεύεμα...

— Ἀλήθεια, μετὰ τὴν προμαγείρο κυρὰ Κασσιτέρο εἶναι μοναδική—εἶπε χωρὶς νὰ καταλάβῃ τὴν εἰσωνία ἢ κυρία Σίδηρο, μιὰ μεγαλοφυαία μετὰ φυσιογνωμία ἀστῆς.

— Ἡ κυρὰ Σίδηρο δὲν θέλει νὰ ξεχάσῃ τὴ φιληνάδα της. Καὶ ὅμως μετὰ τὴ συναναστροφή τῆς Κασσιτέρου ἔγινε *τενεκές*. Δὲν εἶναι ἔτσι, κυρὰ Μολύβι;

— Ἀλήθεια, ἔσση.

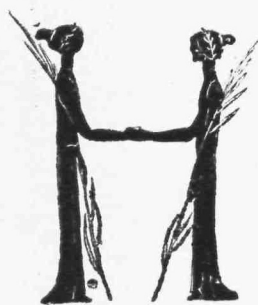
Ἡ παρέα ξέσπασε σὲ γέλια μετὰ τὴν ἀπρόοπτη ἀπάντησι τῆς κυρίας Μολύβι, μιᾶς πλαδαρῆς δυσκίνητης γυναίκας, κομμάτι κουρῆς καὶ ἀμίλητης, πού πλησίασε πρὸ ὀλίγου λαχανιασμένη.

(Ἐπει τὸ τέλος)

ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΕΩΝΙΔΟΥ*

(Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν)

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους δὲν ἤρουνήθη μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς, ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μελετῶν, τῶν γενομένων πρὸς καθορισμὸν τῶν μνημείων τῆς πόλεως, τῶν ἀναγομένων εἰς τοὺς ἀρ-

χαίους χρόνους.

Τὴν ἄλλειψιν ταύτην συνηθάνθησαν ἤδη οἱ περὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν διατριψάντες, εὐρεθέντες πολλάκις ἐν ἀπορίᾳ ὡς ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν βοηθημάτων ἵτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ γλαφυρὸς ἱστοριογράφος τῶν χριστιανικῶν Ἀθηνῶν Φερδινάνδος Γρηγορόβιος, ὁ συστηματικώτερον διατρίψας εἰς τὴν ἰδρύσιν καὶ τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, μετὰ δυσθυμίας ἐξέφρασε τὴν ἐκπλήξιν αὐτοῦ διὰ τὴν

τοιαύτην παντελεῖ ἄλλειψιν εἰδήσεων καὶ βοηθημάτων περὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν μνημείων τῆς πόλεως. Ἀληθῶς δ' ἐκπληκτικὸν εἶνε πῶς Ἐκκλησία ἥτις ἐλαμπρύνθη διὰ σειράς ἐπιφανῶν ἱεραρχῶν, ἥτις ἤκμασε καὶ ἐμεγαλύνθη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἠυνοήθη κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν Καισάρων τοῦ Βυζαντίου, στερεῖται μνημείων συνδεομένων ἀμέσως πρὸς αὐτήν.

Τὴν ἄλλειψιν ταύτην νομίζομεν ὅτι δύναται ν' ἀναπληρώσῃ ἡ ἔρευνα μνημείου, ὅπερ παραδόξως δὲν ἔτυχε μέχρι τοῦδε τῆς προσηκούσης προσοχῆς παρὰ τῶν σπουδαίως ἀσχολουμένων εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῆς τέχνης, μνημείου δυναμένου πολλὰ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ διαφωτίσῃ.

Ἀληθῶς ὅμως ἐν τῶν αἰτίων οἱ δὲ δὲν ἔτυχε τῆς θεούσης προσοχῆς τὸ μνημεῖον τοῦτο, ὑπῆρξεν ἡ ἐσφαλμένη καὶ κατ' ἐπιπολὴν ἀπόδοσις αὐτοῦ εἰς τοὺς Φραγκικοὺς χρόνους ὑπὸ παλαιῶν τῆς πόλεως περιηγητῶν, οἵτινες δὲν εἶχον οὔτε καιρὸν οὔτε εἰδικότητα ὅπως διακρίνωσι σαφῶς τὸν ρυθμὸν τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν. Περὶ τοῦ μνημείου τοῦτου ἡμῖν ἐνταῦθ ὁ λόγος.

Ἐπὶ τῆς νησίδος, ἣν σχηματίζει ὁ Ἰλισσὸς νοτιανατολικῶς τοῦ περιβάλλου τοῦ Ὀλυμπίου, σώζονται τὰ εἰσέπια μεγάλου χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, μέχρι τῶν θεμελίων σχεδὸν κατεστραμμένου. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιμήκους σιכוῦ, ἔχοντος ἑκατέρωθεν πλάγια

* Σημ. τῆς Διευθύνσεως.—Πολλὸν πρό τινος ἐγένετο λόγος περὶ τῆς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν σωζομένης ἐν ἐρειπίοις μεγάλης χριστιανικῆς βασιλικῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐκεῖ ἀρξαμένων ἀνασκαφῶν. Διὰ τῆς δημοσιευομένης διατριβῆς τοῦ κ. Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν θὰ γνωρίσωσι τὰ κατὰ τὸ σπουδαιότατον τοῦτο μνημεῖον τὸ συνδεόμενον πρὸς τὰς ἱερωτάτας παραδόσεις τῶν χριστιανικῶν Ἀθηνῶν.

κλίτη, κατά δὲ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν μεγάλην ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Συνεχομένη καὶ περιλαμβανόμενη ἐντός τοῦ διαγράμματος αὐτοῦ εὑρίθται πρὸς τὴν βορρῆα πλευρὰν ὑπόγειος κρύπτη.

Τὸ διάγραμμα τοῦ οἰκοδομήματος παρουσιάζει πάντα τὰ γνωρίσματα βασιλικῆς τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, εἶναι δὲ πολλοῦ λόγου ἄξιον διὰ τὸ ἀσύνθητος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα ἐν Ἀθηναίς χριστιανικὰ μνημεῖα, μέγεθος καὶ τὴν κατασκευὴν. Τὸ μήκος αὐτοῦ ὑπερβαίνει τὰ πενήτηντα μέτρα, ἀνάλογον δ' εἶναι τὸ πλάτος. Ὅσον δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων, ἡ βασιλικὴ αὕτη διηρέετο εἰς πέντε ἐπιμήκεις χώρους, τὸν ἐν τῷ μέσῳ σιχόν (ναῦν) καὶ ἀντ' ὄσο ἑκατέρωθεν κλίτη. Δύο ἕτεροι ἐγκύρσιοι χώροι εὑρίθονται, ὁ μὲν παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῶν πέντε πρώτων, ἀποτελοῦν τὸ βῆμα μετὰ διακονικῶν καὶ προθέσεως ἑκατέρωθεν, ὁ δ' ἕτερος ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, ἀποτελοῦν τὸν ναὸν. Τὸ διάγραμμα τοῦτο εἶναι ἀνάλογον πρὸς ἄλλα ἐν Ἑλληνικαῖς χώραις βασιλικῶν διαγράμματα, μάλιστα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Ἰδίως ὅμως προσάγει εἶναι ἄξια ἡ μετὰ τῆς βασιλικῆς συνεχομένη ὑπόγειος κρύπτη, εἰς ἣν ἄγει ἐξ αὐτῆς στενὴ κλίμαξ. Ἡ κρύπτη αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τετραγωνικοῦ χώρου, ἔχοντος εἰς τὰς τρεῖς πλευράς, βορρῆαν, ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν, ἀνοίγματα ἐνδὸς περιπόου μέτρου βάθους, μετὰ ἡμικυκλικῆς ὀροφῆς. Εἰς τὴν νοτιὰν πλευρὰν, εἰς ἣν ἄγει ἡ κλίμαξ, εὑρίθεται θύρα γθαμαλή, ἔχουσα ἀπλοῦν ἐκ μαρμάρου ὀρίζοντιον ὑπέροθρον. Αἱ ἡμικυκλικαὶ ὀροφαὶ τῶν τριῶν ἀνοιγμάτων σχηματίζονται διὰ μεγάλων πλίνθων ὀπῶν, μετ' ἐξαιρετικῆς τέχνης καὶ ἀκριβείας συνηρμοσμένων. Τὰ τρία ταῦτα ἀνοίγματα παρουσιάζουσι πάντα τὰ γνωρίσματα χριστιανικῶν νεκρικῶν μνημείων, οἷα ἀπαντῶσιν ἐν Ρώμῃ μάλιστα. Εἶναι τὰ λεγόμενα *arcosolia* ὡς διακρίνονται τὰ ἔχοντα ἡμικυκλικὴν ὀροφὴν ἀπὸ τῶν ἀπλῶν παραλληλεπίπεδων (*lo culli*). Τὰ διαστήματα τὰ μετὰ τῶν κογγῶν τούτων εἶνε ὠκοδομημένα ὡσαύτως διὰ πλίνθων ὀπῶν ἐν ὀριζοντίᾳ στρώσει, ἀκολουθοῦντα δὲ τὸ περίγραμμά των τῶν τῶν σχηματίζουσι κωνοειδῆ θολωτὰ (*trompes*) ἐν τῇς γωνίαις· οὕτως ἡ κρύπτη κορυφῶται εἰς τροῦλλον γθαμαλόν, νῦν κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένον. Ἡ βῆσις τῶν κογγῶν, ἥτις κεῖται ὑψηλότερον τοῦ ἐδάφους τοῦ μέσου χώρου, ἔφερε ἀρχικῶς πλάκας ἐπιτυμβίους, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν ἔχων ἅτινα ἀπομένουσιν. Αἱ κόγγαι αὗται ἦσαν προσωρισμένα πρὸς ὑποδοχὴν νεκρῶν, ἡ δ' ὅλη κρύπτη ἀποτελεῖ νεκρικὴν αἴθουσαν (*culicium*), ἀνάλογον πρὸς ἄλλας ἐν Ρώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ ὅλον διάγραμμα τῆς νεκρικῆς ταύτης αἴθουσας, ἐσωτερικῶς μὲν εἶναι σταυροειδές, ἐξωτερικῶς δὲ ὀκταγωνικόν, ἐκτισμένον διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἡ βασι-

λικὴ ὀλικῶν, ἡ συνῦπαρξις δ' αὐτῆς μετὰ τοῦ ναοῦ μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἐχρησίμευσε πρὸς ὑποδοχὴν σωμάτων κοινῶν θνητῶν, ἀλλ' ὅτι πάντως ἐνταῦθα εὑρίθται μνημεῖον συνδεόμενον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν. Τὴν σκέψιν ταύτην ἐνισχυεῖ καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ κατασκευὴ τῆς κρύπτης καὶ τὸ σταυροειδές αὐτῆς διάγραμμα, μάλιστα δ' οἱ χρόνοι εἰς οὓς ἀνάγεται τὸ χριστιανικόν τοῦτο μνημεῖον, διότι ὡς ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐρασιπῶν πειθεται τις, τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀνήκῃ εἰμὴ εἰς ἀρχίους χριστιανικοὺς χρόνους. Εἰς τοῦτο ὄσο τινα δύναται νὰ ληθῶσιν ὡς τεκμήρια ἀσφαλῆ α) ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κρύπτης καὶ β) τὰ περισωθέντα τμήματα τοῦ ψηφιδωτοῦ διακόσμου τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κρύπτης, ἡ διὰ πλίνθων ὀπῶν κατασκευὴ τῶν ἡμικυκλικῶν ὀροφωμάτων καὶ τῶν κωνοειδῶν θολωτῶν μαρτυρεῖ ὅτι εἶναι ἡ αὕτη τῶν αὐτοκρατορικῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, οἷα ἐπεκράτει μέχρι τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος· ἡ συγκρίσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κρύπτης πρὸς ρωμαϊκὰ ἔργα διὰ πλίνθων ἐκτισμένα διδάσκει σαφῶς ὅτι τὸ παρὰ τὸν Ἰλισθὸν χριστιανικόν μνημεῖον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νομισθῆ μεταγενέστερον τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος, προσθέτως δὲ ἡ χρῆσις τοσούτων ὑπογείων νεκρικῶν μνημείων παύει ἀπὸ τῆς Σ' ἑκατονταετηρίδος. Τὸ διάγραμμα τῆς κρύπτης ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην ἕτερα ὅμοια νεκρικὰ χριστιανικὰ μνημεῖα, ἅτινα ὡς ἀπεδείχθη ἔχουσι προέλευσιν ἐκ τῆς ἐξελληνισμένης Ἀνατολῆς. Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὸ ἐν Ραβέννῃ μαυσωλεῖον τῆς Πλακιδίας, καὶ τὸ ἐν Μιδιολάνοις, τὸ κοινῶς καλούμενον τοῦ Ἁγίου Ναζορίου. Ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὑπὸ μικροτέραν κλίμακα εὑρίθεται τὸ διάγραμμα τοῦ μαυσωλεῖου τῆς Πλακιδίας. Καὶ ἐν ἐκείνῳ τὰ σκέλη τοῦ σταυροῦ σχηματίζονται διὰ ἡμικυκλικῶν ὀροφωμάτων, ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ τροῦλλος διὰ τεσσάρων κωνοειδῶν θολωτῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ ἐν τῷ δαπέδῳ τῆς βασιλικῆς περισωθέντα τμήματα ψηφιδώσεως, ἡ τεχνικὴ αὐτῶν ἐκτέλεσις εἶναι τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ αὐτὸς τρόπος ἦτο ἐν χρῆσει κατὰ τὰς Δ' καὶ Ε' ἑκατονταετηρίδας ἐν Ραβέννῃ, Ρώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

(Ἐπεται τὸ τέλος)

K. M. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΙΔΙΑΜΑΤΑ

Ἐρωτῆ ὁ μικρὸς.
— Μπαμπά, πῶς δουλεύει ὁ ἀσθματός;
— Σὺν τῇ γλώσσῃ τῆς μιμῆς σου, ποῦ δὲν ἔχει ἔννοιαν μὲ τὸ κεφάλι...

✽

Συζητηκὸς διάλογος.
— Ἄν πεθάνω τί θὰ κάμῃς;
— Θὰ τρελλαθῶ...
— Ὡστε δὲν θὰ ξαναπανδρευθῆς...
— Δὲν θὰ τρελλαθῶ καὶ μέχρι τοιοῦτου σημείου...